

Marten van Harten, *De Carnegie Wateler Vredesprijs. Het testament van de Haagse bankier en vredesfilantroop Johan Gerard Daniël Wateler, 16 november 1916*. (Uitgeverij De Nieuwe Haagsche, z.p., z.j. [2016]). 116 p. ISBN 9789460100635.

Er zijn altijd individuen geweest, particulieren begiftigd met een aanzienlijk privaat vermogen, die hun rijkdom of een deel ervan aanwendden om het lot van minder bedeelden draaglijker te maken of zelfs te willen verbeteren. Men deed aan liefdadigheid, aan filantropie, of bedreef mecenaat. De Nederlandse sociale sector dreef tijdens de Republiek grotendeels op liefdadigheid, en de late achttiende, de hele negentiende en de vroege twintigste eeuw zag een wildgroei van filantropische initiatieven, die de minderbedeelde mens wilde helpen en verheffen. Lang voordat de termen 'maakbaarheid' en 'participatiesamenleving' hun intrede deden in de Nederlandse taal organiseerden en financierden particuliere burgers, alleen of in groepsverband, uiteenlopende instellingen als gasthuizen, hofjes, spaarbanken en het reddingswezen, om maar enkele voorbeelden te noemen.

Veel van die initiatieven waren trendgevoelig. Dat geldt in het bijzonder voor de vredesfilantropie van de late negentiende en de vroege twintigste eeuw, bedreven door rijke wereldburgers die vreesden voor de gevolgen van moderne en massale oorlogsvoering – terecht, zoals de Eerste Wereldoorlog uitwees. Om die te voorkomen werden initiatieven ontplooid om de publieke opinie te winnen

voor het vredesideaal – bijvoorbeeld de Nobelprijs voor de Vrede, ingesteld door de Zweedse magnaat Alfred Nobel (1833-1896) – en om structuren te scheppen waarbinnen de kans op oorlog zo klein mogelijk werd gemaakt. Dat gebeurde vrij letterlijk met de bouw van het Vredespaleis in Den Haag, in 1913 voltooid en bedoeld om vredesconferenties te huisvesten. De bouw ervan werd betaald door de Amerikaanse magnaat en filantroop Andrew Carnegie (1835-1919), één van de filantropen die de vrede hoopten te bevorderen.

Nobel en Carnegie zijn nog steeds zeer bekend, maar dat geldt niet voor de Nederlandse tegenhanger van Nobel, de door Marten van Harten aan de vergetelheid ontrukte Haagse bankier Johan Wateler (1857-1927). Ook hij stelde een vredesprijs in, middels een in 1916 gemaakt testament, en naar voorbeeld van Nobel. Aanvankelijk was het aan die prijs verbonden bedrag net zo groot als dat van de Nobelprijs voor de Vrede, maar inflatie en een niet al te avontuurlijk beleggingsbeleid hebben het bedrag van de Wateler Vredesprijs verminderd. Net als bij de Nobelprijs wilde Wateler in eerste instantie de Staat der Nederlanden aanwijzen als erfgenaam en de Tweede Kamer laten beslissen over wie de prijs kreeg. In 1927 vond de Staat het echter niet opportuun deze erfenis en de bijkomende verplichting te aanvaarden, en belandde de erfenis bij de Carnegie-Stichting. In 1931 werd de prijs voor het eerst uitgereikt, waarna ongeveer 70 internationale en Nederlandse bevorderaars van de vrede, zowel personen als organisaties, de prijs uitgereikt kregen, zoals bijvoorbeeld secretaris-generaal van de Volkenbond Eric Drummond (1931), Robert Baden Powell, grondlegger van de padvinderij (1937), de Quakers (1939), burgerrechtenactiviste Coretta Scott-King (1969), minister Max van der Stoep (1995) en War Child (2014). Sinds 2004 vindt de uitreiking tweejaarlijks plaats en is de prijs omgedoopt tot Carnegie Wateler Vredesprijs.

Het honderdjarig jubileum van de testamentaire vastlegging van de prijs was aanleiding voor de Carnegie-Stichting om het leven van de stichter en de context van deze bij publiek en media weinig bekende prijs te schetsen en onder de aandacht te brengen. Over de ongehuwde en teruggetrokken levende Wateler is weinig bekend, maar het onderzoek van auteur Van Harten heeft de man toch wat kleur gegeven. Wateler was een jongen uit de Amsterdamse middenklasse die betere dagen had gekend, maar hij wist zich op te werken en rijkdom te vergaren als bankier. Een *self-made* man dus, net als Carnegie en Nobel. Hij werkte in het bankwezen onder andere samen met de Nederlandse prinses Sophie (1824-1897), groothertogin van Weimar en een zeer actief filantroop, die onder andere het ontstaan van kredietbanken bevorderde. Wateler was een vurig aanhanger van het Huis van Oranje, aan wie hij in eigen beheer uitgegeven gedichten opdroeg. Zijn meest uitgesproken belangstelling lijkt literair te zijn geweest.

Ondanks alle inspanningen blijft Wateler echter toch een wat schimmige figuur, aangezien hij een teruggetrokken leven leidde en er weinig persoonlijk ar-

chiefmateriaal bewaard is gebleven. Zijn bijzondere vorm van filantropie daarentegen krijgt aanzienlijk meer kleur en reliëf, gezien tegen de achtergrond van andere halfvergeten filantropische tijdgenoten, die actief poogden de vrede te bevorderen in het vaak gespannen Europa van de late negentiende en vroege twintigste eeuw en daar buitengewoon grote bedragen aan besteedden. Als zodanig laat dit boek duidelijk zien hoe Den Haag als 'Stad van Vrede en Recht' zijn oorsprong vond in dat vooroorlogse – achteraf gezien – tijdperk. Wateler droeg daar zo zijn steentje aan bij, al eist het Vredespaleis als indrukwekkend monument van de vroeg-twintigste-eeuwse vredeswil vaak alle aandacht op. Dit boek plaatst een vergeten Hagenaar en zijn bijzondere filantropie weer op de voorgrond en in context. Het laatste woord is overigens nog niet gezegd want de lezer wordt in de verantwoording nog een biografie van Wateler beloofd. In de tussentijd is deze schets echter al een waardevolle bijdrage tot de geschiedenis van de Nederlandse filantropie.

Henk Looijesteijn, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis